

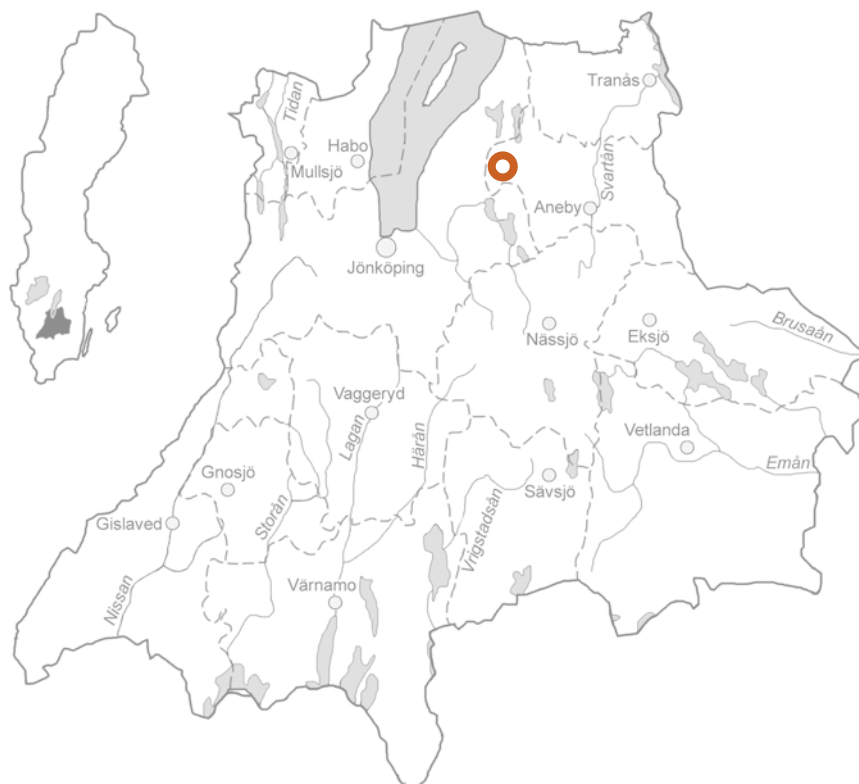
Haurida kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med byte av spåntak på tornet
Haurida socken i Aneby kommun, Jönköpings län, Linköpings
stift

Haurida kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med byte av spåntak på
tornet,
Haurida socken i Aneby kommun, Jönköpings län, Linköpings
stift

Jönköpings läns museums dnr: 335/2016
Länsstyrelsens dnr: 433-6711-2016

Rapport och foto: Anders Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2019

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärder.....	5
Vidtagna åtgärder.....	7
Övrigt.....	9
Sammanfattning.....	9
Administrativa uppgifter.....	10
Referenser.....	10
Arkiv.....	10
Tryckta källor och litteratur.....	10

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade tillstånd till omläggning av tornets spåntak på Haurida kyrka den 2 november 2016. Beslutet stadgar att arbetena skall följas av antikvarisk medverkan. Aneby pastorat har valt att anlita Jönköpings läns museum för antikvarisk medverkan. Handläggare har varit antikvarie Anders Franzén, som även sammanställt föreliggande rapport.

Arbetena genomfördes under perioden november 2018 till maj 2019. Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

Syfte

Syftet med åtgärderna var att ersätta det rötskadade spåntaket på tornet. Vissa andra åtgärder vidtogs samtidigt, vilka det redogörs för nedan.

Syftet med antikvarisk medverkan var att dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men även att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser.

Historik

Haurida kyrka är uppförd av trä under medeltid, troligen 1200-talets slut eller 1300-talets början. Långhuset och koret av liggtimmer byggdes till med en sakristia med gråstensmurar någon gång under medeltiden och troligen kort därefter revs koret och ersattes av ett nytt av sten, liknande sakristian.

Omkring sekelskiftet 1600 revs valvet i koret och väggarna där höjdes med några timmervarv. Samtidigt förlängdes kyrkan åt väster. År 1664 byggdes tornet i väster mot kyrkans västgavel. Hundra år senare – 1760 – förhöjdes väggarna genom att byggas på med stående plank som kläddes in med vägghpanel.

Kyrkan befann sig i stort sett i detta skick fram till renoveringen 1961–66 då stora delar av konstruktionen fått rötskador och blivit maskangripen. Detta gällde både syllarna och takstolen som delvis fick bytas ut. Arbetet blev så omfattande att kyrkan monterades ner, grunden lades om, kyrkan återuppfördes och i samband med det tog man bort 1760 års väggförhöjning. Takstolen var teoretiskt sett underdimensionerad för det tunga tegeltaket, och gjordes därför om när väggarna sänktes. Senare tiders insatser har främst gällt underhållsåtgärder. Exempelvis tjärades tornets taktytor 1991 och 1998.

Beskrivning inför åtgärder

Haurida kyrka är en salkyrka med kor i öster och torn i väster. Koret är rakt avslutat och uppfört av sten, av nästan samma bredd som långhuset som är uppfört av liggande timmer. Sakristian ligger norr om koret och är också uppförd av sten med vita putsade fasader. Koret är spritputsat med släta omfattningar medan sakristian är helt slätputsad, sockeln av murad kluven gråsten är låg och

Haurida kyrka i samband med att arbetena startade i november 2018.

FAKTA

Antikvarisk medverkan

Antikvarisk medverkan innebär att en antikvarie deltar i en byggprocess. Denna medverkan kan omfatta rådgivning, deltagande i byggmöten och besiktningar, lämnande av detaljanvisningar, dokumentation och rapportering av byggnadshistoriska iakttagelser. Det är vanligen myndigheter som i sin tillståndsgivning beslutar att byggnadsarbeten skall följas av antikvarisk medverkan.

Ovan: Sakristians tak var omlagt tämligen nyligen och läggningssättet med rakavslutade spån med undantag för den näst nedersta raden nyttjades även nu. Ovan till höger: Haurida kyrka 1947. ATA.

delvis indragen. Långhuset är klätt med rödfärgat kyrkspån med rak och spetsig avslutning, och täcks av ett sadeltak med röda enkupiga tegelpannor.

Tornet i väster är uppbyggt kring en klockbock. Tornet är klätt med rödfärgade rundade spån, i bottenvåningen rödfärgad locklistpanel och svarttjärad panel på klockvåningen och i övrigt svarttjärad spån över takfall. Tornet kröns av ett spetsigt tälttak med fyra låga spiror eller tureller över klockvåningens hörn. I tornet hänger två kyrkklockor. Den stora klockan är gjuten 1937 och den mindre är gjuten 1705.

Inför arbetena var spånen på tornets tak rötskadade. Vidare var de kröndekorationer av smide och plåt som sitter på spiran och de fyra små turellerna angripna av rost. Den nedre kragen i höjd med tornets bjälklag över vapenhuset hade begränsade rötskador. Spånen var också rötskadade på det lilla sadeltak som sitter över huvudingången.

Ovan: Turellernas spånradar var inte horisontella inför omläggningen och detta ändrades när de nya spånen lades.

Till höger: Parti av det gamla spåntaket med rötskador.

Vidtagna åtgärder

Efter att ställningarna rests revs spåntaket på tornets övre delar. Rötskadorna i undertaket av brädor var begränsade. Dessa skador lagades med virke som var lika befintligt.

Vid spirans spets framkom emellertid mer rötskador. Spirans topp utgörs av en hjärtstock och sparrar som möter denna. På hjärtstocken sitter stängen med kulan och vindflöjeln. Vid rivningen av spånen här upptäcktes att hjärtstockens krön var rötskadat. Detta berodde antagligen på gamla brister i de översta spånen och att järnstängen fästs med bultar, skruvar och spikar genom plåten och in i hjärtstocken. Vatten har således kunnat tränga in genom skruvhålen. Därför beslutades att det smidda tornkrönet skulle demonteras och således behövde ytterligare ett bomlag uppföras. Sedan frilades till att börja med en del av hjärtstocken genom att ett par brädor sågades av från takbotten för att klargöra hur omfattande rötskadorna var. Rötskadade delar av hjärtstocken togs bort och ersattes av nytt virke. Takbotten återställdes.

Inför spånläggningen beslutades att spånen läggs så som de lagts på koret och sakristian, dvs spjälkade, tjärdoppade furuspån med

Spirans topp hade begränsade rötskador som här lagades i med likvärdigt virke.

Ovan: Omläggning pågår på den nedtill avslutande delen av tornets övre parti.

Till vänster: Omläggning pågår på det lilla taket över sydingången. Här görs vindskivan i form av liggande spån i stället för vindskivor av brädor.

En turell efter omläggning där spånraderna ändrats så att de blev horisontella.

Ovan: En turell med renoverad topp av ny plåt och restaurerad, smidd kröndekor.

Till höger: Spirans topp med omgjord kjol för tätning, återmonterad åskledarlina och ögla för att fästa linor för inspektion mm.

rak nederkant läggs på takytorna, fränsett det näst nedersta varvet på den nedersta takavsatsen på tornet samt vapenhuset. Där lades spetsiga spån.

Läggningen av spånen på det lilla taket över sydingången ändrades något. På de ställen där kyrkans tak avgränsas med vindskivor gjordes dessa, vid den senaste omläggningen av koret och sakristian, med spån. Takets spån råder således över vindskivans spån.

Spånen på torntakets fialer var inte horisontellt lagda, vilket såg lite märkligt ut och som dessutom kunde innebära en teknisk risk. Vid nyläggningen lades dessa spån i stället helt horisontellt.

Spirans och turellernas kröndekorationer reparerades. Det smidda krönsmidet på spiran demonterades och försågs med en ny plåtkjol nedtill för att man skall kunna fästa det mot hjärtstocken. En nedanförliggande plåt sköts upp under plåtkjolen för att täcka infästningarna. Denna komplettering gjordes så lite iögonfallande som möjligt av en erfaren smed. Smideskrönet målades svart. Plåten var sk primad kulturplåt och denna målades svart, liksom alla plåt- och smidesdetaljer. Falsen i plåten vänds mot norr. Spånen monterades så att plåten täckte över deras övre del.

Även de fyra turellerna på tornet åtgärdades på samma sätt. Eftersom dessa är mer synliga från marknivån utfördes plåtarna nedanför smideskrönen med samma karaktär som de befintliga, dvs de nedre kanterna blev inte strikt horisontella utan något svängda/snedvinklade. Falsarna i plåtarna vändes mot spiran.

På tornets västra sida finns en snedsträva som är klädd med spån. Dessa är sågade och har rak kant, utom de på snedsträvans övre delar där spånen är rundade. På snedsträvans ovsida förekom röt-skador inför arbetena. På de vertikala ytorna var spånen visserligen tärda av väder och vind, men i likhet med tornets fasad, tjänade de sitt syfte. Av antikvariska skäl framhölls att spånen på ovsidan

bör vara kluvna. Om man skulle byta alla spån på den lutande sidan bedömdes passningen mot spånen på de vertikala sidorna troligen inte bli lika fin. Frågan var i vilken omfattning bytet skulle ske. För att se hur anslutningen skulle te sig provade entreprenören ett partiellt byte och detta visade sig bli lyckat. Ytbehandlingen på den västra snedsträvan diskuterades och det beslutades att ovensidan med nya spån skulle strykas med rödpigmenterad trämjera. Sidorna med vissa utbytta spån ströks endast med röd slamfärg.

När större delen av byggnadsställningarna rivits blev tornets nedre takavsats tillgänglig för åtgärder. Där byttes spånen på samma sätt som på torntaket.

Tjärning företogs på alla nya lagda spåntaktytor och dessutom på korets och sakristians tak som lagts om för några år sedan. Tjärnan som användes var svartpigmenterad. Innan tjärningen genomfördes behandlades taktytorna med Grön-fri och stålborstades.

Övrigt

Överst i tornspiran monterades öglor vilka gör det möjligt att fästa en lina upptill på torntaket. Denna kan användas vid inspektion eller underhåll.

Samtliga åskledarlinor återmonterades efter att respektive spånläggningsetapp avslutats.

Sammanfattning

Under år 2018 och 2019 byttes tornets spåntaktytor på Haurida kyrka. De gamla kasserades och nya spån av furu lades. I arbetena ingick även en del åtgärder på metalldekorationerna på spirornas spetsar samt åtgärder på en av tornets snedsträvor.

Ovan: Byte av spån på snedsträvan pågår.
Till vänster: Det nedersta spånpartiet på tornet inför omläggningen. Här var rötskadorna mer begränsade.
Nedan: Snedsträvan efter spånbyte, rödfärgning och rödtjärning.

Delar av tornets och långhusets södra fasad med spånåtor som lagts om.

Haurida kyrka efter att arbetena avslutats. Här syns även att korets tak tjärats.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	433-6711-2016
Jönköpings läns museums dnr:	335/2016
Byggherre:	Aneby pastorat
Projektledare:	Curt Nylén, Aneby pastorat
Entreprenör:	T. Ljungdahl byggnadsvård AB, Tranås
Antikvarisk medverkan:	Anders Franzén
Rapportansvarig:	Anders Franzén
Rapportgranskning:	Mikael Nordström
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Aneby kommun
Socken:	Haurida socken
Fastighetsbeteckning:	Haurida kyrka
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.	

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Haurida kyrka

Tryckta källor och litteratur

Björkman, Sten, mfl (red.). 1941. *Svenska gods och gårdar. del XXV, Småland: Jönköpings län (östra delen)*, Uddevalla

Hederström, Christine. 1994. *Värdefulla byggnader och miljöer i Aneby kommun*, Aneby

Berggren, Jan-Erik. 1996. *Haurida kyrka*, informationsbroschyr

Våra kyrkor och griftegårdar i ord och bild, del IV, utgiven av Eksjö-Nässjö och Sävsjötidningen, Eksjö 1930

Haas, Jonas. 2005. Haurida kyrka, kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2005:28. Jönköping

Under år 2018 och 2019 byttes tornets spåntaksytor på Haurida kyrka. De gamla kasserades och nya spån av furu lades. I arbetena ingick även en del åtgärder på metaldekorationerna på spirornas spetsar samt åtgärder på en av tornets snedsträvor. Föreliggande rapport sammanfattar hur arbetena genomfördes.

